SUN'IY INTELLEKT VOSITASIDA YARATILGAN INGLIZCHA-O'ZBEKCHA BADIY TARJIMALARNI POSTTAHRIRLASH KONSEPSIYASI VA STRATEGIYALARI

Ismatova Yulduz Nu’mon qizi
PhD, Samarqand davlat chet tillar instituti katta o’qituvchisi
https://orcid.org/0000-0001-8698-6250

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun'iy intellekt (neyron tarmoq asosidagi mashina tarjima tizimlari) yordamida yaratilgan inglizcha-o'zbekcha badiiy tarjimalarni posttahrirlash (post-editing) jarayonining nazariy konsepsiyasi va amaliy strategiyalari tahlil qilinadi. Posttahrirlash tushunchasining tarjimashunoslikdagi shakllanish bosqichlari sharhlanib, mashina tarjimasi xatolari lingvistik tasnifi — leksik-semantik, frazeologik, morfologik-sintaktik, madaniy-realivativ va badiiy-estetik xatolar — ingliz-o'zbek til juftligining tipologik xususiyatlari nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, neyron mashina tarjimasi badiiy matnda leksik-semantik va stilistik xatolarni tez-tez keltirib chiqarsa-da, tizimli posttahrirlash jarayoni tarjimon mehnatini 40–60% ga qisqartirishi, tarjima sifatini esa ancha oshirishi mumkin. Shuningdek, badiiy matn posttahriri uchun to'rt bosqichli metodik model va post-rediktor kompetensiyasining tarkibiy tarkibi ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: posttahrirlash, mashina tarjimasi, sun'iy intellekt, badiiy tarjima, neyron tarmoq, ingliz-o'zbek til juftligi, post-rediktor kompetensiyasi, tarjima sifati.

Аннотация. В статье анализируются теоретическая концепция и практические стратегии постредактирования художественных переводов с английского на узбекский язык, созданных системами машинного перевода на основе нейронных сетей. Рассмотрены этапы формирования понятия постредактирования, предложена лингвистическая типология ошибок машинного перевода, разработана четырехэтапная методическая модель постредактирования художественного текста.

Ключевые слова: постредактирование, машинный перевод, искусственный интеллект, художественный перевод, англо-узбекская языковая пара.

Abstract. This article examines the theoretical concept and practical strategies of post-editing English–Uzbek literary translations produced by neural machine translation systems. The stages of formation of the post-editing concept in translation studies are described, a linguistic typology of machine translation errors is proposed, and a four-stage methodological model of literary post-editing is developed.

Keywords: post-editing, machine translation, artificial intelligence, literary translation, English–Uzbek language pair.

So'nggi o'n yillikda tarjimashunoslikda eng keskin o'zgarishlardan biri neyron mashina tarjimasi (neural machine translation — NMT) tizimlarining jadal rivojlanishi bilan bog'liq. 2016-yildan keyin Google Translate, DeepL, Yandex Translate kabi tizimlar statistik mashina tarjimasi davriga nisbatan keskin sifat sakrashini namoyish etdi va texnik, ishonchli hamda normativ matnlarda professional tarjimon natijasiga yetib borgan holatlari ham qayd etilmoqda. Biroq badiiy matn — voqealar rivoji, qahramon ohangdorligi, muallifning shaxsiy uslubi, frazeologizm va madaniy realizmlar tizimi, subtekst va ohang ulkanligi — mashina tarjimasi uchun hozirgi kunga qadar eng murakkab obyekt qolmoqda (Moorkens et al., 2018; Macken et al., 2022).

Ingliz tilidan o'zbek tiliga badiiy tarjima masalasi qo'shimcha, unga xos qiyinchilik tug'diradi. Birinchidan, o'zbek tili mashina tarjima tadqiqotlarida kam resursli (low-resource) til sinfiga kiradi: uning uchun yaratilgan parallel korpuslar hajmi ingliz-nemis, ingliz-fransuz juftliklaridagi korpuslardan

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

o'nlab marta kichik (Olimjonov, Abidova, 2023). Ikkinchidan, o'zbek tili morfologik jihatdan boy til bo'lib, ko'plik kategoriyasi, qaratqich-ajratqich otarmonlari, fe'l tasrifining boy shaxs va zamon shakllari, otlarning o'nlab ishlab chiqarish morfemalari ingliz tilida yo'q yoki boshqacha ifodalanadi. Uchinchidan, o'zbek tili xalqaro neyron tizimlarda ko'pincha turkiy umumiy model (kontseptual ko'chirish) asosida qayta ishlanadi, bu esa leksik-semantik aniqlikni pasaytiradi (Yendirboyeva, 2025). Shu sababli inglizcha-o'zbekcha neyron tarjima badiiy matnda xatolarning yuqori chastotasi va xilma-xilligi bilan tavsiflanadi.

Bunday sharoitda posttahrirlash (post-editing) — mashina tomonidan yaratilgan tarjimani inson-mutaxassis tomonidan tahrirlash, xatolarni tuzatish, ma'noni aniqlashtirish va matnni maqsadli sifat darajasiga yetkazish jarayoni — nafaqat texnik yordamchi amaliyot, balki mustaqil, ilmiy jihatdan o'rganiladigan tarjima faoliyati turi sifatida shakllanmoqda (Chakyrova, 2013; Ustinova, 2025). Ayni paytda o'zbek tarjimashunosligida posttahrirlash mavzusiga bag'ishlangan maxsus tadqiqotlar soni yetarli emas: mavjud ishlar asosan mashina tarjimasi umumiy masalalariga (Abduraxmonova, 2020; Po'latov, 2011; Qodirova, 2024) yoki tarjima sifatining ayrim tomonlariga (Hamroyeva, Matyakubova, 2023; Sotvoldiyeva, 2024) bag'ishlangan. Badiiy matn posttahrirlashining konseptual va strategik asoslari esa hali ishlab chiqilmagan. Shu vaziyat tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

«Posttahrirlash» (ingl. post-editing; rus. постредактирование) atamasi mashina tarjimasi tarixiga nisbatan qadimiy: uni ilmiy muomalaga C. Reif 1950-yillarning oxirida kiritgan va dastlab «mashina tarjimasini inson tiliga keltirish» sifatida talqin etilgan. Biroq uning zamonaviy talqinida posttahrirlash — bu avtomatik yaratilgan tarjimani qayta ishlash, undagi xatolarni tuzatish, ma'noni aniqlashtirish va matn o'qilishini yaxshilash orqali uni kutilgan sifat darajasiga yetkazish jarayonidir (Shishkina, Cheglakova, 2023; Ushakova, 2022).

Yu. I. Chakyrova (2013) posttahrirlashni translatologik paradigmaning yangi obyekti sifatida asoslab, uni mashina tarjimasi sifatining tarkibiy xususiyati deb emas, balki tarjimonning maxsus faoliyat turi deb ta'riflaydi. Muallifning fikricha, posttahrirlashning shakllanishi tarjimani «san'at» va «texnologiya» o'rtasidagi qarama-qarshilikni yumshatadi va tarjimon kasbining yangi bosqichini ochadi. L. V. Kushnina va E. L. Kavardakova (2014) tarjimani tahrirlash va posttahrirlashni yangi tadqiqot paradigmasi doirasida ko'rib chiqib, ularni bir-biriga to'ldiruvchi jarayonlar deb baholaydi: tahrirlash inson tarjimasiga nisbatan amalga oshirilsa, posttahrirlash mashina tarjimasiga nisbatan qo'llaniladi va ancha og'ir mehnat sarfini talab qiladi.

T. V. Ustinova (2025) posttahrirlashning to'liq nazariy modelini taklif etib, unda post-rediktor faoliyatining to'rt o'zaro bog'liq tomonini — normativ (tarjima normalariga muvofiqlikni ta'minlash), sifat (matn sifatini nazorat qilish), jarayon (o'qish va yozish jarayonlarini muvofiqlashtirish) va baholash (natijani qayta ko'rib chiqish) tomonlarini ajratib ko'rsatadi. Muallifning ta'kidlashicha, amaliy tarjimashunoslik posttahrirlash bo'yicha katta ma'lumot to'plagan bo'lsa-da, uning universal nazariy asoslari va umumiy nazariy sifat modellari hali ishlab chiqilmagan. Bu xulosa ingliz-o'zbek til juftligi uchun ham to'g'ri bo'lib, mavzuning nazariy bo'shlig'ini tasdiqlaydi.

Xalqaro translatologiyada posttahrirlash tadqiqotining ikki yo'nalishi shakllangan. Birinchi yo'nalish — posttahrirlash jarayonidagi mehnat sarfi (effort) masalasini o'rganadi: M. Koponen (2016) qo'rg'oshin (temporal), texnik va kognitiv mehnat tushunchalarini joriy etib, «posttahrirlash arziydimi?» degan savolga metodologik javob beradi. Ikkinchi yo'nalish — badiiy matn posttahrirlashining o'ziga xosligini tadqiq qiladi: J. Moorkens va hamkorlari (2018) tarjimonlarning badiiy posttahrirlashga oid tasavvurlarini o'rganib, statistik va neyron tizimlar o'rtasidagi sifat farqining badiiy matnda sezilmas darajaga tushib qolganini ko'rsatdi; A. Toral, M. Wieling va A. Way (2018) romannin to'liq mashina tarjimasi va posttahrirlashdagi mehnat sarfini o'lchadi; L. Macken va hamkorlari (2022) badiiy tarjimani

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

«mashina tarjimasi — posttahrirlash — reviziya» uch bosqichli jarayon sifatida modellashtiradi. L. N. Vieira (2019) umumlashtiruvchi monografik yondashuvda posttahrirlashning konseptual xaritasini chizib, yengil (light) va to'liq (full) posttahrirlash tushunchalarini shakllantiradi.

O'zbekistonda masalaning bir tomonga — mashina tarjimasi lingvistik ta'minotiga bag'ishlangan klassik ishlar mavjud: N. Abduraxmonova (2020) mashina tarjimasing leksik, morfologik va sintaktik ta'minotini tizimlashtirgan, A. Po'latov (2011) kompyuter lingvistikasining nazariy asoslarini yoritgan. M. Qodirova (2024) tarjima dasturlarining ishlash tamoyillarini tavsiflagan. Sh. Hamroyeva va N. Matyakubova (2023) mashina tarjimasida matnni moslashtirish (alignment) usullarini, Z. Yendirboyeva (2025) mashina tarjimasi dolzarb masalalarini, L. Isomiddinova (2024) mashina tarjimasi va inson tarjimasi farqlarini yoritgan. N. Sotvoldiyeva (2024) sinonimik boylik masalasi orqali mashina tarjimasi cheklovlarini ko'rsatgan. Shu bilan birga, badiiy matn posttahrirlashining konseptual-strategik apparati o'zbek ilmiy maktabida hali yaratilmagan — mazkur maqola ana shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Metodologik aniqlik uchun posttahrirlash atamasi bilan bog'liq bir qator tushunchalarni differensial tarzda belgilab olish zarur. Posttahrirlashdan tashqari adabiyotda predtahrirlash (pre-editing) — tarjima qilishdan oldin manba matnni mashina uchun qulaylashtirish (qisqartirish, birma-birlikni aniqlashtirish, noturli tuzilmalarni soddalashtirish) va reviziya (revision) — tayyor tarjimani yakuniy ko'rib chiqish tushunchalari qo'llaniladi. Ushbu uchtalik bitta zanjirning halkalaridir: predtahrirlash tarjimadan oldin, posttahrirlash tarjimadan keyin, reviziya esa yakuniy sifat nazorati bosqichida amalga oshiriladi.

Muhim metodologik ajratish — oddiy tahrirlash (redaktoriada) va posttahrirlash o'rtasidagi farq. O. Ushakova (2022) va M. Koponen (2016) ta'kidlaganidek, posttahrirlashda tahrirchi tayyor, mantiqan yakunlangan matn bilan emas, balki «tarjima gipotezasi» bilan ishlaydi: mashina chiqishi sifatining yuqori o'zgaruvchanligi tahrirgacha jarayonni standartlashlashtirgan tizim talab etadi. Mashina xatosi odam xatosidan farq qiladi — u izchil emas, ba'zan g'alizdir va tahrirqor uning «psixologik kutilmalarini» buzadi. Shu bois xalqaro standartlar (ISO 18587, ASTM F2575) posttahrirlashni alohida kasbiy faoliyat sifatida belgilab, post-rediktor uchun maxsus kompetensiya talablarini kiritadi (Ustinova, 2025).

L. N. Vieira (2019) posttahrirlash darajalarini farqlaydi: yengil posttahrirlashda faqat kommunikativ yetarli daraja yetkaziladi (matn tushuniladi, og'ir xatolar tuzatiladi), to'liq posttahrirlashda esa matn tavsiya etiladigan yuqori sifatga, ya'ni inson tarjimasidan farq qilmaydigan darajaga olib chiqiladi. Badiiy matn uchun, tabiatan, faqat to'liq posttahrirlash maqbuldir: badiiy matn sifati faqat «tushunish» bilan emas, balki estetik ta'sir bilan o'lchanadi. Bu yerdan badiiy posttahrirlashning o'ziga xos printsipi tug'iladi: post-rediktor nafaqat xatolarni tuzatuvchi, balki badiiy ta'sirni tiklovchi (estetik-funktsional tahrir) subyektidir.

Ingliz va o'zbek tillari tipologik jihatdan uzoq turgan tillardir. Ingliz tili analitik til bo'lib, sofikso sizdagi inklusion (word order) va yordamchilar orqali grammatik munosabatlarni ifodalaydi; o'zbek tili esa agglutinativ (ko'shimchali) til bo'lib, grammatik ma'no asosan morfemalar zanjiri orqali yig'iladi. Bunday tipologik masofasi neyron tizim uchun qiyinlik tug'diradi: inglizdagi bir birlik (so'z) o'zbekchada bir necha morfemali zanjirga tarjima qilinishi kerak, va aksincha.

O'zbek tilining ingliz tilidan farq qiladigan asosiy xususiyatlari: 1) otlarda ko'plik (lar/ler), qaratqich-ajratqich (ning/ning ko'rinishlarining boy variantlari), kelishik ko'shimchalari; 2) fe'l tasrifining boy shaxs va zamon shakllari (men bordim, siz bordingiz, u boribdi, u borar ekan kabi shakllar birma-bir tushunchaga ega); 3) so'z iqtisodiyor qoidasi — bevosita qo'shma tarzda shakllantiriladigan so'zlar (kitobchi, o'qituvchi, bog'bon); 4) e'tirof etish (hozirgi noaniq zamon) kategoriyasi; 5) kategorik bo'lmagan tuzilishli (clitics) shakllar (ku, -da, chi). Ingliz tilida ko'plik ko'shimchasi faqat -(e)s shaklida qo'llanadi, kelishik kategoriyasi umuman yo'q, fe'l shaxsi o'zbyektiv olmoshlar orqali ifodalanadi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Neyron tizim inglizdan o'zbekchaga o'tganda bu boylikni «to'ldirish»i kerak bo'ladi, o'zbekchadan inglizchaga o'tganda esa «yig'ish»i kerak bo'ladi; badiiy matnda bu jarayon ohang, ohang-ululama va uslub talablariga bo'ysunadi.

Kam resursilik masalasi alohida ahamiyatga ega. Olimjonov va Abidova (2023) ochiq korpusli parallel korpus bazalarini yaratish masalasini ko'tarib, o'zbek tili uchun sifatli parallel matnlar tanlanmasining kamligini ko'rsatgan. Yendirboyeva (2025) ham xalqaro tizimlarning o'zbek uchun maxsus o'rgatilmagani, ko'proq turkiy tillar umumiy modeli asosida ishlayotganini ta'kidlaydi. Natijada inglizcha-o'zbekcha badiiy mashina tarjimasi xatolarning yuqori chastotasi bilan tavsiflanadi — bu keyingi bo'limda keltirilgan tajribaviy tahlilda tasdiqlanadi.

Tadqiqot davomida ingliz tilidagi badiiy matn namunalari (qisqa hikoya va roman parchalari) Google Translate hamda DeepL tizimlarida o'zbek tiliga tarjima qilinib, chiqish matnlari asl bilan qiyosiy tahlil qilindi. Shuningdek, o'zbek tilidagi professional badiiy tarjima variantlari bilan solishtirish o'tkazildi. Kuzatishlar asosida ingliz-o'zbek til juftligi uchun mashina tarjimasi xatolarining besh guruhli lingvistik tasnifi ishlab chiqildi.

1. Leksik-semantik xatolar — eng ko'p uchraydigan xuloq turi (Bogdanova, 2024 kuzatishlari bilan mos). Mashina kontekstdagi keng ma'nodagi so'zni tor ma'no bilan almashtiradi yoki aksincha: He was under a cloud iborasida under a cloud keskin kontekstdan «aybdorlik gumoni» ma'nosida foydalanilgan bo'lsa-da, mashina «bulut ostida» deb so'zma-so'z tarjima qiladi. She is cold today gapida cold so'zi havo harorati emas, qahramonning ohangdorligi haqida aytilgan bo'lib, mashita «sovuq» degan bevosita tarjimani beradi; badiiy nuqtai nazardan bu qahramon obrazini butunlay buzadi.

2. Frazeologik va idiotik xatolar — mashina frazeologik birikmani tarkibiy so'zlarning bevosita qiymati asosida tarjima qiladi: to break the ice → *muzni sindirish* (to'g'risi: muloyimlik bildirish, tanishuvni yumshatish); to let the cat out of the bag → *mushukni xaltadan chiqarish* (to'g'risi: sirni ochiq qo'yish). Yusufjonova (2023) ta'kidlaganidek, frazeologizmlarning milliy xususiyati aynan mashina tarjimasi «xato qiladigan» joydir: frazeologik birlik ikki tilda turli tasviriy asosga ega bo'lib, bevosita ko'chirish komizm yoki notushunlik tug'diradi.

3. Morfologik-sintaktik xatolar — o'zbek tilining boy morfologik tizimini mashina talayotgani natijasida paydo bo'ladi: they came to me iborasi bevosita *ular menga keldi* deb tarjima qilinadi (badiiy kontekstda ular yonimga kelib qoldi kabi jonli variant talab qilinadi); a small wooden house iborasi *kichik yog'och uy* deb beriladi (an'anaviy modifikator tartibini buzib *kichik yog'ochdan qurilgan uy* maqbulroq). Fe'l shakllarida: he has been waiting for three hours iborasi *uch soatdan beri kutmoqda* emas, *uch soat bo'di kutyapti* kabi hozirgi noaniq zamon shakli bilan berilishi lozim — mashina esa ko'pincha oddiy o'tgan zamonni tanlaydi.

4. Madaniy-realivativ (realiya) xatolar — ingliz madaniyatiga oid realizmlar (pudding, bank holiday, freshman, county, Oxford Street) o'zbek muhitiga moslashtirilmaydi yoki ko'chiriladi: mashina pancake so'zini bevosita transkripsiya qiladi (*pankeyk*), o'zbek o'quvchisi esa bu taomni tasavvur qila olmaydi. Bu xato turida Sotvoldiyeva (2024) ko'rsatgan sinonimik-leksik tanlov masalasi keskin namoyon bo'ladi: mashina muqobil leksikaro variantni tanlab ololmaydi.

5. Badiiy-estetik xatolar — eng murakkab va faqat inson post-rediktor yechim bera oladigan xato turi: ohang ritmining yo'qolishi, qahramon ichki monologining individual ohangdorligining bir xillashtirilishi, hakoyiqlik tasvirining bekor qilinishi, epitet va taqqoslashlarning tasviriy kuchining zaiflashishi. Moorkens va hamkorlari (2018) isbotlaganidek, badiiy matnda statistik va neyron tizimlar orasidagi sifat farqi sezilmas darajaga tushadi — demak, badiiy matnda hammasi post-rediktor qo'lida qoladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Tajribaviy kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, badiiy matnning neyron mashina tarjimasi leksik-semantik va frazeologik xatolarning o'zida ham hajmining 30–40% ini tashkil etadi; badiiy-estetik kamchiliklar bilan birgalikda chiqish matn professional tarjimaga yaqin sifatga faqat to'liq posttahrirlash orqali erishiladi. Bu natija Vieira (2019) xulosalari bilan uyg'un: badiiy matn uchun yengil posttahrirlash imkonsizdir.

Tahlillar asosida inglizcha-o'zbekcha badiiy tarjimani posttahrirlashning to'rt bosqichli modelini taklif qilamiz. Model L. Macken va hamkorlari (2022) uch bosqichli nazariyasini o'zbek tiliga moslab kengaytirgan holda ishlab chiqildi.

I bosqich. Makrostrategik tahlil (dastlabki o'qish). Post-rediktor butun matnni avval mashina tarjimasi variantida o'zbek tilida, so'ng inglizcha asl bilan taqqib o'qiydi. Maqsad — voqea rivoji, qahramonlar tizimi, ohang pallasini asosiy chizig'ida qabul qilish. Bu bosqichda hech qanday tahrir qilinmaydi — faqat «xaritalash» (mapping) amalga oshiriladi: qaysi qismlarda mashina ishonchli ishlagani, qaysi joylarda to'liq qayta tarjima talab qilinishi aniqlanadi. Natijada matn shartli ravishda uch zonaga ajratiladi: ishonchli zona (mashita tarjimasi saqlanadi), ehtiyot zona (aniq tekshiruv talab qilinadi) va xavfli zona (to'liq qayta tarjima qilinadi).

II bosqich. Semantik-morfologik tahrir. V bo'limda keltirilgan xatolarning 1–4 guruhlari izchil tuzatiladi: leksik-semantik moslashuvlar, frazeologik birliklar, morfologik shakllar, realizmlar. Bu bosqichda Hamroyeva va Matyakubova (2023) taklif qilgan matnni moslashtirish (alignment) usullari qo'llaniladi — ingliz va o'zbek o'qimlarini abzats-abzats qiyoslab borish. Amaliy qoida: har bir jumla asl bilan minimal donadorlikda (segment) tekshiriladi, frazeologik birikma mavjudligida avval muqobil badiiy variantlar orasidan tanlanadi (onomasiologik qidiruv: avval ma'no, keyin ifoda).

III bosqich. Badiiy-stilistik tahrir. Faqat shu bosqichda post-rediktor klassik tarjimon kasbiga eng yaqin faoliyatga o'tadi: qahramon ohangini tiklash, dialogni jonlantirish, tilbayroq (idiolekt) xususiyatlarini saqlash, epitet va taqqoslashlarning tasviriy kuchini tiklash, matn ritmini yaxshilash. Strategik yondashuv sifatida quyidagi printsiplarni alohida ajratamiz: a) «inson nazari» prinsipi — har bir jumlada savol: bu gap o'zbek o'quvchisida muallif ko'zlagan tuyg'uni uyg'otadimi?; b) minimal aralashuv chegarasi — ishonchli zonaga tavsiyaga ko'ra tegmaydigan tamoyil (badiiy matnda uslubiy yaxlitlik uchun maydonlama to'g'rilash mumkin); v) teskari tekshiruv (back-check) — shubhali joylarda o'zbek matnni qayta ingliz tiliga tarjima qilib, asl bilan tenglashtirish (Isomiddinova, 2024 usuliga tayangan holda); g) ovoz balandligi o'qish (read-aloud) — badiiy matn ritm faqat eshitish orqali tekshiriladi.

IV bosqich. Reviziya (oxirgi o'qish). Tayyor matn faqat o'zbek tilida, aslga qaramay o'qiladi: silliq o'qilish, uslubiy yaxlitlik, ortiqcha takrorlarning yo'qligi, matn yaxlitlik tekshiruvi. Macken va hamkorlari (2022) buni alohicha — tarjima–posttahrirlash–reviziya uchligining uchinchi tizimli bosqichi deb ko'rsatadi: reviziya post-rediktor o'z ishini baholashdan xoli, yangi nazar bilan o'qish imkonini beradi. Modelning amaliy qiymati shundaki, u vaqt sarflashni zonalar kesimida rejalashtirishga imkon beradi: ishonchli zona minimal vaqt, xavfli zona maksimal vaqt talab qiladi.

Posttahrirlash alohida kasbiy faoliyat sifatida xalqaro standartlarda mustahkamlangan (ISO 18587). T. V. Ustinova (2025) va xalqaro adabiyotlar asosida ingliz-o'zbek badiiy post-rediktor kompetensiyasining quyidagi beshta tarkibiy komponentli tizimini taklif qilamiz.

1. Faktoriy (predmet) kompetensiya — ingliz va o'zbek tillarini chuqur bilish, qiyosiy tilshunoslik, o'zbek tilining morfologik boyliklari, frazeologik tizimi, badiiy matn tipologiyasi va janr xususiyatlari. 2. Tarjima kompetensiyasi — klassik tarjimashunoslik nazariyasi (ekvivalentlik, konseptual ko'chirish, transformatsiyalar), badiiy tarjimada izchilik sari (skopos) va sadoqatchilik (loyalität) muvozanatini saqlash qobiliyati. 3. Texnologik kompetensiya — neyron tarjima tizimlari ishlash tamoyilini tushunish, ularning xato «psixologiyasini» bilish, predtahrirlash (pre-editing) vositalarini, CAT-muhitlarini,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

terminbazalar bilan ishlash. 4. Tahrirlash kompetensiyasi — matnni kritik o'qish, xato diagnostikasi (yuqoridagi besh guruhli tasnifni operatsion qo'llash), tahrirlash qoidalari, uslubiy bir xillikni ta'minlash. 5. Estetik-kritik kompetensiya — badiiy did, muallif uslubini tanib olish va tiklash qobiliyati, badiiy matn subtekstini sezish.

Bu kompetensiyalar tizimi klassik tarjimon tayyorgarligiga qo'shimcha texnologik va diagnostik blokni talab qiladi. Xalqaro tajribada tarjimonlar badiiy posttahrirlashni ko'pincha «ijodga qarshi ish» deb qabul qilishadi (Moorkens et al., 2018); o'zbekistondagi amaliyotda esa posttahrirlash hali «tarjimonning kamtarin ishi» sifatida emas, balki tarjima sifatini ta'minlovchi strategik bosqich sifatida qarash zarurati tug'ilmoqda. Bu o'z navbatida oliy ta'limning tarjima ta'limi dasturlariga posttahrirlash modullarini kiritish zaruratini ko'rsatadi.

Olib borilgan tadqiqot shuni ko'rsatadiki, posttahrirlash inglizcha-o'zbekcha badiiy tarjimada vaqtinchalik texnik yordamchi vosita emas, balki shakllanib ulgurgan, o'z konsepsiyasi, tasnifi, bosqichli modeli va kompetensiya tizimiga ega mustaqil translatologik obyektdir. Posttahrirlash tushunchasining evolyutsiyasi uni tarjimashunoslikning markaziy tushunchalaridan biriga aylantirdi; ingliz-o'zbek til juftligining kam resursliligi tufayli mahalliy sharoitda posttahrirlash ayniqsa dolzarb: u bir tomondan tarjimon mehnatini 40–60% gacha qisqartirish, ikkinchi tomondan o'zbek tilidagi badiiy tarjima sifatini saqlash imkonini beradi.

Ilmiy-amaliy ahamiyati: ishlab chiqilgan besh guruhli xatolar tasnifi va to'rt bosqichli posttahrirlash modeli o'zbek tarjimashunosligida mashina tarjimasi bilan ishlashning metodik bazasini shakllantiradi; post-rediktor kompetensiyasi tarkibi tarjima ta'limi standartlarini takomillashtirishda, nashriyot tahrirlash amaliyotida hamda tarjima xizmatlari bozorida mezon sifatida qo'llanilishi mumkin.

Kelgusi tadqiqotlar yo'nalishi — neyron tizimlarning ingliz-o'zbek badiiy tarjimadagi xatolarning dinamikasini korpusli tadqiqot asosida kuzatish, predtahrirlash (pre-editing) strategiyalarini posttahrirlash bilan integratsiyalash, shuningdek o'zbek tiliga mo'ljallangan soxta (adapter) neyron modellarning badiiy matn sifatiga ta'sirini o'rganish.

ADABIYOTLAR

1. Abduraxmonova N. M. Mashina tarjimasing lingvistik ta'minoti. Toshkent: Lambert Academic Publishing, 2020.
2. Hamroyeva Sh., Matyakubova N. Mashina tarjimasida matnni moslashtirish usullari // Uzbekistan: Til va madaniyat. 2023. № 2. B. 6–19.
3. Isomiddinova L. Q. Mashina tarjimasi va inson tarjimasi: farqlar, afzalliklar va cheklovlar // Modern Educational System and Innovative Teaching Solutions: xalqaro ilmiy konferensiya materiallari. European Science International Conference, 2024.
4. Jumamuratova R., Djumabayeva J. Badiiy asar tarjimasida pragmatik potentsialni ta'minlashi masalasi: bilim, ko'nikma va tajriba // O'zMU xabarlari. 2025. № 1.5. B. 239–240.
5. Koponen M. Is machine translation post-editing worth the effort? A survey of research into post-editing and effort // The Journal of Specialised Translation. 2016. № 25. P. 131–148.
6. Macken L., Vanroy B., Desmet L., Tezcan A. Literary translation as a three-stage process: machine translation, post-editing and revision // Proceedings of the 23rd Annual Conference of the European Association for Machine Translation (EAMT 2022). Ghent, Belgium, 2022. P. 101–110.
7. Moorkens J., Toral A., Castilho S., Way A. Translators' perceptions of literary post-editing using statistical and neural machine translation // Translation Spaces. 2018. Vol. 7, № 2. P. 240–262.
8. Olimjonov A. F., Abidova Sh. B. Mashina tarjimasi uchun ochiq korpusli parallel korpus bazalari yaratish // Educational Research in Universal Sciences. 2023. № 2 (2). B. 44–50.
9. Po'latov A. Kompyuter lingvistikasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2011.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

10. Qodirova M. Tarjima dasturlarining ishlash prinsipi // Journal of Effective Learning and Sustainable Innovation. Toshkent, 2024.
11. Sotvoldiyeva N. Sinonimlarni ifodalashda tarjima qilish turlari // O'zMU xabarlari. 2024. № 1.9.1. B. 344–346.
12. Toral A., Wieling M., Way A. Post-editing effort of a novel with statistical and neural machine translation // Frontiers in Digital Humanities. 2018. Vol. 5. Art. 9.
13. Vieira L. N. Post-editing of machine translation // The Routledge Handbook of Translation and Technology / ed. by M. O'Hagan. London: Routledge, 2019. P. 319–335.
14. Yendirboyeva Z. Z. Mashina tarjimasi: til va texnologiya kesishmasidagi dolzarb masalalar // American Journal of Social Science. 2025. Vol. 3, № 9.
15. Yusufjonova Sh. M. Tarjimada frazeologik iboralarning milliy xususiyati va ularning badiiy asarlardagi tasviriy ifodasi // Current Approaches and New Research in Modern Sciences. 2023. № 2 (2). B. 112–116.
16. Богданова К. В. Постредактирование машинного перевода как студенческий проект (на материале художественного текста) // Исследования языка и современное гуманитарное знание. 2024. Т. 6, № 3. С. 172–183.
17. Кушнина Л. В., Кавардакова Е. Л. Переводческое редактирование/постредактирование в новой исследовательской парадигме // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2014. № 6 (36), ч. I. С. 96–99.
18. Устинова Т. В. Постредактирование машинного перевода: прикладные и теоретические направления исследования // Вестник Московского университета. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2025. Т. 28, № 2. С. 9–24.
19. Ушакова А. О. Постредактирование машинного перевода технического текста // Евразийский гуманитарный журнал. 2022. № 3. С. 69–76.
20. Чакырова Ю. И. Постредактирование в транслатологической парадигме // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Проблемы языкознания и педагогики. 2013. Вып. 8. С. 137–144.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.